

Samtal kring prostitutionsutredningen

Elisabeth Brunnberg, jurist, och Karin Widerberg, rättssociolog, har träffat en av sekreterarna i prostitutionsutredningen, Hanna Olsson, för att samtala. Utredningen har blottlagt en grundstruktur i samhället som är extremt tydlig i prostitutionen men som ytterst handlar om den 'normala' relationen mellan könen. Samtalet tar också upp hur utredarna själva påverkats av sitt arbete och betydelsen av deras inlevelse och respekt för de intervjuade kvinnorna.

Prostitutionsutredningen, en s k enmansutredning tillsattes våren 1977 och arbetet sattes igång under hösten samma år. De sekreterare och sakkunniga som kallades till utredningen kom att bli en aktiv grupp i sitt förhållnings-sätt till arbetet, som bestod av såväl individuellt som kollektivt arbete. Hösten 1979 lämnade enmansutredaren den övriga gruppen. Gruppmedlemmarna valde att själva slutföra arbetet och rapporten blev klar den 2 september 1980. I mars 1981 gav Liber förlag ut boken *Prostitution*. Den är en sammanställning gjord av sakkunniga och sekreterare i utredningen. Det samlade utredningsmaterialet hade tidigare givits ut av socialdepartementet, dock först efter påtryckningar från olika kvinnoorganisationer. Upplagan var mycket blygsam.

Till grund för gruppens analys av den nutida svenska prostitutionen var lagt olika 'källor'. Dels ett antal intervjuer/samtal med såväl köpare som prostituerade, dels ett omfattande polis- och domstolsmaterial bestående av förundersökningar och domar. Vidare har olika former av observationsstudier givit underlagsmaterial liksom en omfattande genomgång av relevant fack och skönlitteratur. Intervjusamtalen var av två slag dels obandade, dels bandinspelade. Det är framför allt kring de bandinspelade intervjuerna och analysen av prostitutionen vårt samtal rör sig.

Om arbetet med prostitutionsutredningen, främst teori- och metodfrågor och dess konsekvenser för våra kunskaper om det patriarkala samhället, träffades vi en helg i Lund för att

prata. Och vi, det var Hanna Olsson, sekreterare i utredningen, Karin Widerberg, doktor i rättssociologi samt Elisabet Brunnberg, jurist och kvinnorrättsforskare. Michael Frühling, som också var sekreterare i utredningen, hade inte möjlighet att delta.

Elisabet: Vi tog kontakt för en intervju med dig Hanna, men du var en aning tveksam. Varför det?

Hanna: Jo, skulle vi tala om en så komplicerad företeelse som prostitution, måste förutsättningar finnas för att inte bara nå ytan. Det kräver ömsesidighet och tid. Och eftersom det finns så mycket ytliga föreställningar i samhället om prostitution vill jag inte bidra med ett ytterligare sprindande av dessa vanföreställningar. Eftersom det handlar om kvinnoforskning och ni sysslar med det är det intressant för mig hur dialogen mellan oss kan utvecklas och hur den i bästa fall kan bli en del av kunskapsmaterialet. Som utgångspunkt för samtalet blir det därför viktigt att veta hur ni har uppfattat prostitutionsutredningen.

Karin: Det som slog mig mest var språket. Jag har läst många utredningar, som alla har ett byråkratiskt språk, där företeelser och verklighet överförs till en abstrakt nivå utan att någonsin ha startat i verkligheten. Utredaren har aldrig haft närheten till det som skall beskrivas. Resultatet blir därför ofta en verklighetsförfälskning. En falsk abstraktion, som inte går in i en, och vi får därigenom inte heller

några nya kunskaper. I er utredning däremot blir verkligheten påtaglig och det blir ett direkt, oförskönat och naket språkligt beskrivande som tränger sig på.

Elisabet: Jag hade ett motstånd mot att läsa utredningen. Som så många andra trodde jag att jag visste vad prostitution var. Men motståndet fanns nog på mer omedvetna plan också. Långt inne i mig själv. När jag väl påbörjat läsningen kunde jag inte värja mig mot innehållet, som jag i själva verket visste ganska lite om. Det jag läste berörde mig på många sätt. Gränserna började suddas ut och jag blev själv indragen. Sedan fanns ingen återvändo, ingen reträtt.

Hanna: Språket är avslöjande. Det byråkratiska språket visar på distansen till verkligheten, oviljan att gå nära det man ska undersöka. Gör man det får det konsekvenser för utredarna, som då blir tvungna att lämna det neutrala tjänstemannaidealet och distansen. Problemen blir hudnära.

Karin: En del av min läsoplevelse bestod i att material, form, uppläggning och språk inte var självklarheter utan jag frågade mig varifrån ni hämtat materialet och hur ni format innehållet. Eller helt enkelt, varifrån och hur ni fått fram all denna nya kunskap?

Hanna: När arbetet väl är klart framstår uppläggning och resultat som så självklart men det är ett resultat av en process där starten präglades av mycket osäkerhet, okunskap och sökande. Jag ser prostitutionsutredningen som en lång resa fylld med en massa aha-upplevelser. Det är den resan jag vill att läsaren skall göra.

Det avgörande för hela arbetets uppläggning var det inledande arbetet kring definitionsfrågan. I osäkerheten kring prostitutionsdefinitionen fanns en olustkänsla. Något var fel. Oklart.

Vilka konsekvenser får det att i stort sett alla definitioner bestämt att prostitution är = prostituerad kvinna? Låt mej ge ett exempel på definition: 'Prostitution är sexuellt umgänge på promiskuös och vinningslysten grund, med emotionell likgiltighet.' (Hämtad ur amerikansk lärobok i sociologi från 1974.) Dvs om nu prostitution = prostituerad kvinna, så betyder det att hon är promiskuös, vill tjäna pengar och är i avsaknad av känslor. Vad har då detta

för följdverkningar? Jo, för det första skymmer det mannens deltagande. Fokuseringen på kvinnan handlar om kvinnans utslagning. När man ser att mannen är med, som köpare, blir det två parter. Därigenom blir prostitution ett socialt fenomen som ytterst handlar om mannens sexualitet och därmed också om samhället. Prostitution uppvisar ett grundmönster nämligen att mannen köper och kvinnan säljer tillgång till sexualitet. Två kulturer börjar skönjas. Därmed blottläggs en fundamental struktur i samhället, som visserligen är förtäta och förtydligad i prostitutionen, men som ytterst handlar om relationen mellan könen.

Från detta synsätt växte utredningen logiskt fram. Det blev tex självklart att Rita Liljeström skulle skriva om sexualitet, samhälle och könsroller; en del av utredningen som visar att prostitutionen bara är en utlöpare av rådande förhållanden. Det vi kan se är vårt eget beteende uppförstorat och därmed synliggjort. Sedan går det inte längre att behandla det vi ser som ett avvikande fenomen.

Medvetet eller omedvetet utgår i regel forskning och tänkande från en 'vi och dom'-föreställning, som är ett uttryck för en kollektiv och individuell förfalskningsprocess. Det förträngda inom en själv förnekas. Den civiliserade ytan är det enda som accepteras. I och med att man ser prostitutionen som en utlöpare av den normala sexualiteten i ett patriarkalt samhälle kommer hela kvinnoförtrycket att framstå i blixtbelysning. Denna verklighet är nödvändig att se för att kunna åstadkomma förändring. Hela andan kring prostitution är fylld av myter och djupa tabuföreställningar. Här finns gränser som inte ska överskridas.

Allt detta tyder på, tycker jag nu efteråt, att ju större avståndstagande till ett fenomen som finns i samhället desto viktigare kunskap finns det att hämta. I det här sammanhanget rör det sig om det partiarkala sexualsystemet och den manliga sexualiteten och därvid rör man vid en ytterst vital punkt i samhällskonstruktionen.

Elisabet: Men hur ser du i detta perspektiv på förhållandet mellan prostitution, våldtäkt och kvinnomisshandel?

Hanna: De är syskonfenomen eftersom de har samma felaktiga utgångspunkt för tänkandet.

Mannens handlande, som är det primära, döljs genom fokuseringen på kvinnan, offret. Männenn projicerar sin egen problematiska sexualitet på kvinnorna. Prostitutionen som företeelse kan ses som en enda gigantisk manlig projektion av något föraktat i den egna sexualiteten. Detta är 'horans' födelse. Mäns ambivalens inför kvinnor visar sig tydligt inför existensen av 'horan'. Eftersom patriarkatet är en maktstruktur för det med sig att kvinnor, som är de underordnade, får anpassa sig till det rådande systemet och leva upp till mannens syn och föreställningar dvs kvinnostereotyper som modern och den syndfulla 'horan'. Här har vi reproduktionens kärna. Man ofarliggör kvinnorna, samtidigt som man brukar dem för barnafödande och sexualitet.

Karin: Det du tog upp om definitionsfrågan och vilka konsekvenser det fick för hela utredningens uppläggning; att ni genomskådade den allmänna definitionen och ställde upp en ny, har med avslöjandet av myter, ideologikritik och synliggörandet av verkligheten att göra. Kan du utveckla det här med metoder för myt-avslöjande? Hur har ni gått tillväga i ert fall för att avslöja prostitutionsmyten?

Hanna: Vi har undersökt verkligheten.

Elisabet: Vad innebär det? Hur har ni gjort?

Hanna: Intervjuerna med kvinnorna har varit förutsättningen för min förståelse av prostitutionen. Den sexuellt utmanande kvinnan är den bild de flesta förknippar med den prostituerade och den bilden är i sin tur ett svar på mannens fantasier och handlar mycket lite om henne själv. Det man inte kommer att se är kvinnan som subjekt. Alltså kan mötet med henne inte ske på t ex gatan eller på en sexklubb. Förutsättningarna för ett möte ligger i att hon inte behöver spela upp till en roll som prostituerad eftersom det omöjliggör ett möte. Det mest synliga när man börjar förstå prostitutionen är att kvinnan har två jag. Dels skyddar hon sig själv och dels spelar hon upp till rollen inför mannen. Att möta kvinnan som subjekt och få del av hennes liv spräcker myterna. Samtalet öppnar möjligheter att nå fram till en djupare förståelse.

En viktig del av kvinnoförtrycket består i att inte göra anspråk på sitt eget liv utan i stället definiera sig i förhållande till andras önskingar om vad man ska vara. Intervjun ska fylla funktionen att sätta intervjupersonens liv i fokus. Detta förutsätter att den som intervjuar först har gjort sig själv till kvinnosubjekt. Om man ser den intervjuade som 'hora' där bilderna skymmer människan så kommer hon att svara på ett förväntat sätt; det sätt hon förhåller sig till prostitutionsvärlden på som en del av sig själv. Då avslöjas inga falska föreställningar. Avslöjandet kommer när hon beskriver den falska verklighet hon befinner sig i och som bara hon kan beskriva.

Karin: Hur har du konkret gått tillväga, hur har du t ex fått kontakt med de prostituerade.

Hanna: Jag har arbetat genom tredje person som frågat för min räkning och som presenterat syftet med intervjun dvs för utredningen. Har kvinnan sagt ja har kontakt sedan tagits. Långa kontaktkedjor har bildats för att nå så många kvinnor och erfarenheter som möjligt. Olika variabler har bestämt urvalet av intervju personer såsom prostitutionsform, grad av deltagande, hallickerfarenhet, drogberoende och nationalitet. Intervjuerna har sedan skett i hemmiljö, oftast i mitt eget hem.

Elisabet: Det måste ha inneburit att din egen person har blivit indragen?

Hanna: Det går inte att undvika. Man blir indragen som kvinna och tvungen att ifrågasätta sina egna värderingar. Och det blir svårt. I den s k objektiva yrkesrollen är det ju lidandet man vill skydda sig mot. Men det går inte.

I prostitutionsvärlden fokuseras samhällets brutalitet, ensamhet, våld och utnyttjande människor emellan. Det är dessa myterna har hindrat insyn i. Genom åsikter som 'hon får skylla sig själv', 'hon har ju valt' banaliserar man den faktiska verkligheten. Detta är en del av kvinnoförtrycket, för ser man vad som händer kan man inte längre acceptera prostitutionen.

Karin: Vad innebär det för dig i intervjusituationen att du är s k medveten kvinna och inte befinner dig i den objektivt sett underordnade och förtryckta positionen som intervjupersonen, den prostituerade gör?

Hanna: Jag tvingas ta in en komplicerad och mångfacetterad verklighet som inte går efter mina mallar. Jag märker att ju längre jag håller på att intervjua desto mer identifierar jag mig med 'offret' dvs upplevelsen av utsatthet ökar. Jag ställer mig alltmer skeptisk till min sk 'medvetenhet'. Just detta tror jag är något att ta på allvar för de kvinnor som vill forska kring kvinnoproblem och som i regel redan nått en 'stark' position och inte längre 'vill' uppleva förödmjukelsen av att vara offer. Är man inte klar över detta fortsätter man att gå efter de patriarkala lagarna och föraktar svagheten inom sig själv och uppnår styrka genom att sätta sig i en position som är i överläge. Mötet med den andra gör att man tvingas tillbaka till något som man tror sig vara klar med. Det gäller fundamentala frågor för kvinnor som förhållandet till män, sexualitet, kärlek. När man till en del förlorat sin egen mark får man något i utbyte, nämligen andra människors liv. Den prostituerade kvinnans erfarenheter ger en kunskap om inte bara min utan kvinnors kollektiva identitet. För kollektiv har vi förlorat vår egen sexuella identitet genom 'horan' och föraktet för henne.

Elisabet: Du har här kommit in på det patriarkala samhällets kärnfråga: vad är styrka och vad är makt? Kan du utveckla det något?

Hanna: Vi måste i grunden omdefiniera vad det är att vara stark — styrkan blir att erkänna svaghet och problem hos sig själv och utifrån dessa utgångspunkter arbeta för förändring. Det som kallas svagt bär på sprängkraft till något annat.

Elisabet: Det här med att den prostituerade kvinnan blir ett subjekt gör att man inte renodlat kan se henne som ett 'offer', eller hur?

Hanna: Nej precis, hon är så mycket mer, hon liksom alla andra människor. Jag som intervjua får del av en värld som jag inte känt där det också kan finnas en storslagenhet bland allt elände.

Karin: Inom kvinnoforskningen framhålls ofta att en del av syftet med djupintervjuer är att båda parter ska erhålla kunskap och ökad insikt dvs intervjun blir en del av kvinnokampen. Hur ser du på det?

Hanna: Som en något onaturlig 'borde-konstruktion' och en sammanblandning. Utgångspunkten är ju att jag inte vet något om prostitution och att de intervjuade gör det. Denna utgångspunkt måste vara klar. Om någon har en positiv hållning till prostitutionen som företeelse så är det ju viktigt att jag inte förhåller mig så att den andra personen inte vågar uttrycka det. Jag vill inte påverka henne under intervjun utan i stället få ta del så mycket som möjligt av hennes åsikter. Man måste våga möta den komplicerade verkligheten. Dialogformen blir möjlig först efter intervjun.

Karin: Men tvingar inte dina frågor in den intervjuade i vissa mallar ändå?

Hanna: Alla frågor begränsar i en viss mening. Det är därför som det är så viktigt att ha rätt frågor och där hade vi gjort ett stort förarbete, dels genom systematisering och nedskrivning av tänkbara frågor utifrån litteratur och dels genom samtal och tankearbete. Så småningom gjorde vi också provintervjuer. Men när man sedan på allvar börjar intervjua sker det inte från ett frågeformulär utan jag och du möts, ett samtal uppstår och från den kontakten bränner det till och där finns utgångspunkten för intervjun. I bakhuvudet finns frågeblocken kvar men samtalet får en organisk följd och blir inte något formellt påtvingat. Det handlar om att snabbt och intuitivt med följdfrågor fånga upp det som känns viktigt.

Karin: Det du tar upp här om intervjumetoden kan kopplas ihop med det du sa tidigare om att ta kvinnors liv på allvar. Om jag har förstått dig rätt så menar du att du genom att ställa frågor visar ett intresse för kvinnornas verklighet och att det är denna typ av deltagande som intervjupersonen bör stå för. Härigenom visas en respekt för intervjupersonen som för henne medför en självrespekt och öppenhet. Att under intervjun gå in i en dialog skulle medföra att man påför henne sina egna föreställningar. Är detta en riktig sammanfattning av din syn på att vara restriktiv med dig själv under själva intervjusituationen?

Hanna: Ja, det är det. Men det handlar förstås om att man är genuint intresserad.

Karin: Vilken nytta och vilka effekter har ni velat uppnå med utredningen?

Hanna: Vi har velat ge en förståelse för fenomenet prostitution genom att koppla det till sexualiteten vilket för oss inneburit en historisk helomvändning. Därmed har vi undvikit en defaitistisk syn som säger att prostitutionen har alltid funnits och kommer alltid att finnas. Vi vill begripliggöra sammanhangen och avslöja kvinnoförtrycket. Säger man att det inte är någon idé att jobba med prostitution så säger man samtidigt att man inte vill ha bort kvinnoförtrycket. Detta är den ena nivån, prostitutionsnivån. Den andra nivån är den sexualpolitiska.

Vi vill ge ett bidrag till den sexualpolitiska debatten och gå förbi enkla begrepp som puritanism och liberalism. De sexuella frågorna måste ges en helt annan tyngd än tidigare eftersom de berör själva rötterna för patriarkatet. Givetvis hoppas vi också på fortsatta samtal där utredningen är ett inlägg.

Elisabet: Tror du att utredningen kommer att fungera så?

Hanna: Jag hoppas det, men det är inget enkelt material. Jag hoppas att några blir intresserade och vill fortsätta. Framför allt tänker jag då på psykologi-, sociologi- och kvinnorrättsforskning. Men även att kvinnorörelsen och engagerade män som är medvetna om patriarkatets innebörd, arbetar medvetet för en genuin förändring och inte enbart ett utslätande av problem. Vi ser kanske den betydelsen som det viktigaste.

Karin: Hur förhåller sig skissen på åtgärder till utredningens material och innehåll?

Hanna: Har man bakgrundsmaterialet blir det repressiva omöjligt för de direkt inblandade parterna eftersom prostitutionen sammanhänger med hela samhällsuppbyggnaden där vi alla är delaktiga. Vi anser att en kriminalisering skulle ha en begränsad effekt och att det skulle vara fel att låta en grupp betala allas våra beteenden. Vi får inte glömma att fenomenet är dolt. Kriminalisering skulle också innebära att de mest synliga och de mest utsatta skulle drabbas, såväl män som kvinnor. Det blir en typ av klassfråga t ex så att gatuprostitutionen sätts åt medan lyxprostitutionen går fri.

Vi menar att samhället på många sätt kan minska prostitutionen genom andra och samordnade åtgärder, vilket nedgången under 70-talet visar. Socialt stödarbete liksom ett sexualpolitiskt förebyggande arbete är två instrument. Vi menar också att vårt arbete med att avmystifera prostitutionen i sig självt innebär en 'åtgärd'.

Elisabet: Jag delar din syn på kriminalisering, även om det inte är ett helt enkelt ställningstagande. Jag ser gärna att den frågan sätts in i ett större sammanhang. Ett krav på lagstiftning kan jag spontant förstå men om jag samtidigt ser på Sverige idag med den nya Jämställdhetslagen och ställer den bredvid debatten om offentligt sparande och annat blir jag tveksam till rättens möjligheter att verkligen bidra till kvinnofrigörelse. I Jämställdhetslagens kölvatten har dessutom följt en nymoralistisk våg som nu vänds emot kvinnors tidigare landvinningar på t ex abort och preventivmedelsområdet. Ena dagen får vi en Jämställdhetslag i arbetslivet och andra dagen ska man spara in på daghemsutbyggnaden, som är en grundval för kvinnors deltagande i arbetslivet. Det som kunde blivit ett steg framåt blir snabbt två steg bakåt i stället. Och kommer det att räcka med två steg? Jag tror att det krävs stor medvetenhet och känslighet för att undvika nya blindskär på lagstiftningens område, vilket t ex en kriminalisering av prostitutionen skulle kunna bli. Innan vi kräver en sådan måste vi först göra klart för oss prostitutionens gränser och innehåll. Sedan måste vi också göra klart för oss i vilket sammanhang dvs det övriga rättssystemet, den kommer att sättas in och vad det rent praktiskt kommer att medföra för rättstillämpningen. I vems hand blir paragrafen ett verktyg och till vems nytta? Eller kan vi helt enkelt nöja oss med en kriminalisering som ett uttryck för samhällets hållning?

Redigering: Elisabet Brunnberg

SUMMARY

A Discussion of the State Inquiry into Prostitution

The State Inquiry into Prostitution, a so-called 'one-man inquiry', was set up during the spring 1977. The secretaries and experts, who were also involved in the inquiry, formed an active group

in their relation to the work, which was carried out both individually and collectively. The 'one-man inquirer' withdrew from the inquiry in the autumn 1979. The remaining members of the group decided to complete the work themselves and a report was published first in a limited edition by the Ministry for Social Affairs and later in book-form (*Prostitution, Liber, Stockholm*). Pressure brought to bear by various women's organisations was instrumental in the report being officially published.

Hanna Olsson (one of the secretaries of the inquiry), Karin Widerberg (sociologist of law) and Elisabet Brunnberg (lawyer and women's law researcher) met one weekend to discuss the inquiry. The discussion revolved mainly around the taped interviews and analysis of prostitution which are important elements of the inquiry. The article here primarily takes up questions of theory and method and their importance for our understanding of the patriarchal society in which we live.

Medverkande i detta nummer:

Elisabet Brunnberg är fil mag och jur kand. Har studerat kvinnorrätt i Köpenhamn 1976, varit aktiv i kvinnorrättsgruppen vid Lunds universitet samt arbetat som vetenskaplig assistent vid kvinnorrätten i Oslo 1979. Arbetar för närvarande i näringslivet.

Liv Finstad är sociolog. Sedan augusti 1979 leder hon prostitutionsprojektet i Oslo. Detta projekt kommer att avslutas under 1981. Hon har varit knuten till kvinnorrätts- och kriminologigrupperna vid universitetet i Oslo och skrivit ett flertal arbeten med kvinnorrättslig inriktning.

JURK, Juridisk rådgivning för kvinnor, är en rättshjälpsorganisation som tillkom 1975 vid universitetet i Oslo. Avsikten med verksamheten är att bekämpa kvinnoförtryck och förbättra kvinnors rättsliga ställning utifrån egna kunskaper om lagen.

Lena Lagercrantz är fil kand och jur stud. Samhälleliga studier har bedrivits vid skurhink, säljdisk och skrivmaskin.

Eva Lagerheim är keramiker från Stockholm. I sina bilder använder hon sig ofta av djurliknande figurer för att beskriva och tydliggöra mänskliga känslor och konflikter. Hon är representerad på Nationalmuseum, Norrköpings museum, Jönköpings museum och Röhsska museet i Göteborg.

Holly Near är en amerikansk sångerska som spelat in ett antal LP-skivor på det feministiska skivbolaget Redwood Records i San Fransisco. Fight back finns på skivan *Imagine My Surprise*.

Jytte Thorbek är praktiserande advokat. Jur dr Lund 1973. Tilldelades Mathilde-priset för arbete med våld- och våldtäktsdrabbade kvinnor samt Steinckes stipendie för arbetet med Grevinde Danners stiftelse. Ordförande i Dansk Kvindesamfund.

Eva Tiby är jur kand och är engagerad i kvinnorörelsen i Stockholm och Lund. Numera doktorand i process rätt- — objektivitets frågor och domarjäv — vid Lunds universitet.

Lotta Westerhäll-Gisselsson är universitetslektor vid juridiska institutionen i Lund. Hon har sedan 1977 arbetat med kvinnorrätt. Hon har bla givit ut boken 'kvinnor och rätt' (Liber 1979). Bedriver för närvarande forskning rörande rätten till sjuk- och föräldrapenning utifrån ett kvinnoperspektiv.

Karin Widerberg är rättssociolog och har sedan början av 70-talet undervisat och skrivit om kvinnors rättsliga och sociala ställning. Hennes avhandling rörande dessa frågor kom 1980 ut i en omarbetad utgåva *Kvinnor, klasser, lagar, 1750–1980* (Liber). Hon är forskarassistent vid rättssociologiska institutionen i Lund, där hon leder ett forskningsprojekt om hur föräldraledighetslagarna fungerar på arbetsmarknaden. Dess huvudsyfte är att belysa dels förhållandet mellan typ av yrke och användning av föräldraledighet och dels dessa lagars effekt på anställningspolitiken (ökar diskrimineringen av kvinnor?). Projektet startades 1980 och ska fortgå till 1981.